

Ryszard JEDUT

Zróznicowanie struktury płci i wieku mieszkańców Lublina

Дифференциация структуры пола и возраста жителей г. Люблина

The Differentiation of the Sex and Age Structure among Lublin Inhabitants

Miasto stanowi niejednorodny wewnętrznie, ogromnie złożony organizm, o dużej koncentracji dogodności i uciążliwości, ze stale zmieniającym się niepowtarzalnym układem zjawisk, struktur i procesów. Heterogeniczność wewnętrzna powodowana jest warunkami naturalnymi, a zwłaszcza ukształtowaniem terenu (wzgórza, doliny rzek, wąwozy) i podłożem oraz organizacją przestrzeni miejskiej (jej zagospodarowaniem technicznym, proporcjami i rozmieszczeniem osiedli mieszkaniowych oraz zakładów pracy, proporcjami i rozmieszczeniem zabudowy, zieleni i terenów otwartych, wiekiem i typem zabudowy, lokalizacją instytucji itp.). Ta nieciągłość przestrzenna form i układów zagospodarowania, przemieszanie obszarów o różnych funkcjach (przemysłowych, usługowych, mieszkaniowych) znajduje odzwierciedlenie w przestrzennym zróżnicowaniu ludności również pod względem cech demograficznych. Z kolei zróżnicowanie struktury demograficznej miasta i różnych jego części stwarza zróżnicowane zapotrzebowanie w stosunku do poszczególnych działów gospodarki, a więc: budownictwa, oświaty, służby zdrowia itp.

Celem opracowania jest analiza stopnia zróżnicowania, poszukiwanie przestrzennego ładu w tym zróżnicowaniu oraz ocena czynników wpływających na strukturę płci i wieku. Podstawowy materiał badawczy stanowią dane Narodowego Spisu Powszechnego z 1978 r. Zostały one opracowane w czterech układach odniesienia: rejon spisowy, zespół rejonów (kilka rejonów sąsiadujących o liczbie ludności 4—5 tys. mieszkańców), jednostka urbanistyczna (dzielnica) i miasto.

STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG PŁCI

Struktura ludności według płci na terenie m. Lublina w okresie powojennym ulegała istotnym przeobrażeniom (ryc. 1). Nadwyżka kobiet, podobnie jak w całym kraju, wystąpiła szczególnie bezpośrednio po wojnie (w 1946 r. — 56,9%). Po r. 1950 obserwujemy spadek udziału kobiet (do 52,0% w r. 1959) mimo stałego wzrostu liczby kobiet (ryc. 1A). Jedną z najważniejszych przyczyn zmian w strukturze ludności był rozwój przemysłu i budownictwa w mieście, a zwłaszcza lokalizacja i rozbudowa FSC, zwiększająca zapotrzebowanie na robotników i ich imigrację do miasta.

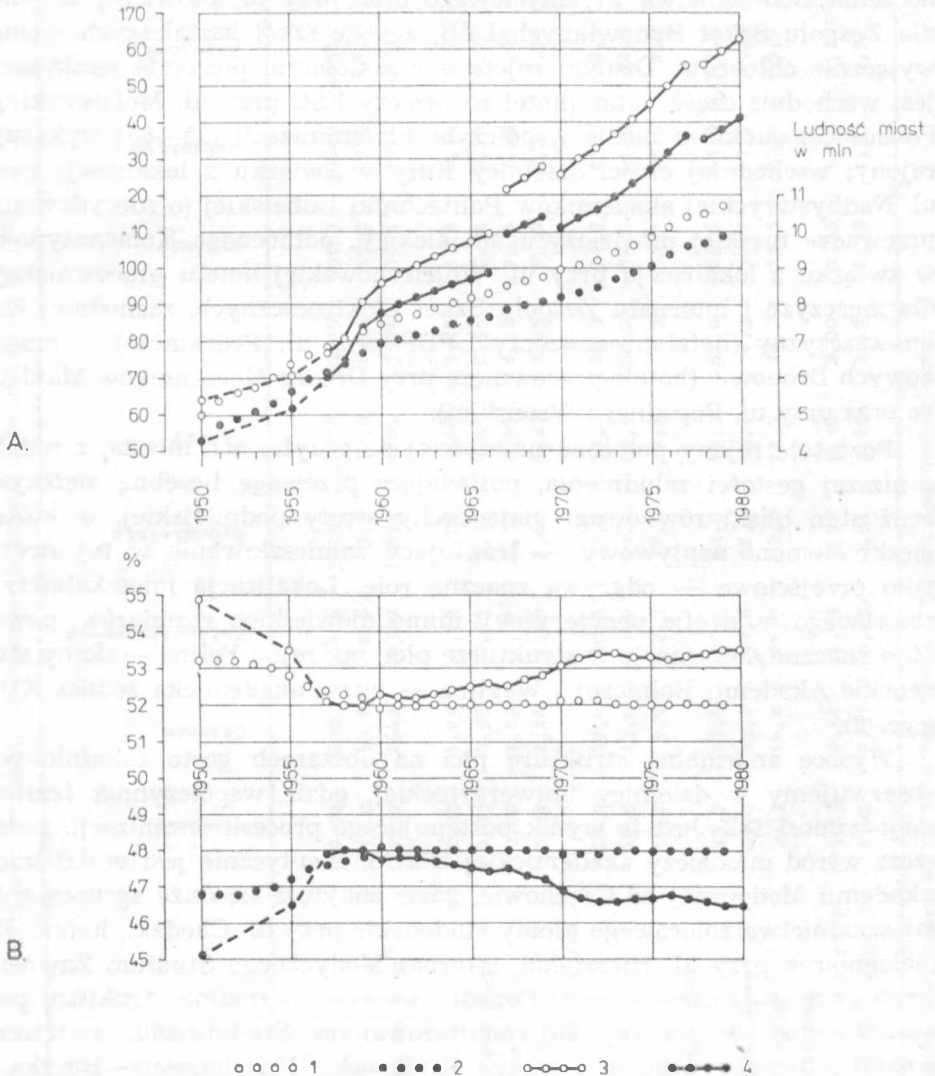
Od r. 1959 obserwujemy powolny wzrost feminizacji (ryc. 1B), co jest bezpośrednio spowodowane przewagą w migracji do miasta kobiet. Związany jest on z rozwojem różnorodnych pod względem struktury zatrudnienia zakładów przemysłowych, a przede wszystkim z rozwojem usług, gdzie najczęściej kobiety znajdują zatrudnienie. Zwłaszcza rozwój Lublina jako ośrodka szkolnictwa wyższego i średniego, stały wzrost młodzieży pochodzącej spoza Lublina oraz postępujący stopień feminizacji kształcącej się młodzieży (zwłaszcza akademickiej) doprowadziły do znacznie większego poziomu feminizacji niż przeciętny w miastach Polski (ryc. 1B).

Według danych NSP z 1978 r. Lublin liczył 290 420 mieszkańców, w tym 135 075 mężczyzn i 155 345 kobiet. Na 100 mężczyzn przypadało więc 112 kobiet (odpowiednio średnia dla miast polskich wynosiła 108 kobiet). Ten wysoki współczynnik feminizacji łączy się z rozwojem sektora usług (szkolnictwo, ochrona zdrowia, handel itp.) i bardzo dużym udziałem kobiet w strumieniu migrantów do Lublina.

Porównanie wartości współczynnika feminizacji dla poszczególnych jednostek urbanistycznych (dzielnic) wskazuje na znaczne zróżnicowanie miasta (tab. 1); od 103 na Tatarach do 127 w Śródmieściu. Dzielnice położone w południowo-wschodniej części miasta (Tatary, Kośminek, Wrotków) mają zdecydowanie niższe współczynniki feminizacji niż dzielnice położone w północno-zachodniej (Śródmieście, Czechów, Wieniawa, Rury). Podział miasta mniej więcej wzdłuż osi NE—SW jest odbiciem dzielnic funkcjonalnych i wpływu typu zakładu pracy na strukturę płci ludności, zwłaszcza zamieszkującej najbliższe tereny większych zakładów pracy. Potwierdzenie wpływu zakładu pracy na zróżnicowanie współczynnika feminizacji widoczne jest zwłaszcza w przypadkach lokalizacji hoteli robotniczych (ryc. 7D), domów akademickich (ryc. 7E), internatów (ryc. 7F). Tego typu obiekty zlokalizowane w pobliżu miejsca pracy bądź nauki w poważnym stopniu zniekształcają typową strukturę ludności i stanowią o specyfice danego rejonu.

Najniższą wartość współczynnika feminizacji (35) posiada część Maj-

Ludność m. Lublina
w tys

Ryc. 1. Zmiany w strukturze ludności m. Lublina; A — rozwój ludności według płci na tle wzrostu ludności miast (1950—1980); B — zmiany struktury ludności według płci na tle zmian struktury ludności miast (1950—1980), 1 — kobiety, 2 — mężczyźni dla miast, 3 — kobiety, 4 — mężczyźni dla m. Lublina

The changes of Lublin population; A — development of the population according to the sex against the background of the city population increase (1950—1980); B — the changes of the population structure according to the sex against the background of the city structure changes (1950—1980), 1 — women, 2 — men (for towns), 3 — women, 4 — men (for Lublin)

danu Tatarskiego, gdzie przy ul. Pogodnej zlokalizowano bursę szkół zawodowych i internat dla młodzieży przy Zespole Szkół Zawodowych Zjednoczenia Budownictwa Przemysłowego oraz przy ul. Słowiczej internat dla Zespołu Szkół Budowlanych LZB, a więc szkół kształcących niemal wyłącznie chłopców. Drugim rejonem o podobnym poziomie feminizacji jest wschodnia część Tatar (hotel robotniczy FSC przy ul. Mełgiewskiej). Ponadto stosunkowo niskie współczynniki feminizacji (75—85) wykazują rejony: wschodniej części dzielnicy Rury w związku z lokalizacją przy ul. Nadbystrzyckiej akademików Politechniki Lubelskiej (o zdecydowanej przewadze męskiej młodzieży akademickiej), północnego Konstantinowa w związku z lokalizacją przy ul. Wojciechowskiej hotelu pracowniczego dla mężczyzn i internatu Zespołu Szkół Elektronicznych, zachodniej Kalinowszczyzny (hotel pracowniczy LPBP przy ul. Podzamcze) i obrzeże nowych Bronowic (hotele pracownicze przy Drodze Męczenników Majdan-ka oraz przy ul. Pogodnej i Wrońskiej).

Pozostałe rejony położone najczęściej na peryferiach miasta, z reguły o niższej gęstości zaludnienia, posiadające przewagę liczebną mężczyzn bądź stan bliski równowagi mają cechy strefy podmiejskiej, w której męski element napływowy — traktujący zamieszkiwanie w tej strefie jako przejściowe — odgrywa znaczną rolę. Lokalizacja mieszkalnictwa zbiorowego w strefie peryferyjnej, mimo niewielkich rozmiarów, powoduje znaczne deformacje w strukturze płci, np. rejon Felina — domy studenckie Akademii Rolniczej i Węglina — bursa akademicka żeńska KUL (ryc. 2).

Wysoce anormalną strukturę płci na obszarach gęsto zaludnionych obserwujemy w dzielnicy uniwersyteckiej, gdzie współczynnik feminizacji wynosi 182. Jest to wynik postępującego procesu feminizacji, zwłaszcza wśród młodzieży akademickiej UMCS. Identycznie jest w dzielnicy Akademii Medycznej na Czechowie, gdzie znajduje się duże zgrupowanie mieszkalnictwa zbiorowego (domy studenckie przy ul. Chodźki, hotele dla pielęgniarek przy ul. Hirszfelda, internat Medycznego Studium Zawodowego przy ul. Jaczewskiego). Ponadto wysoce anormalną strukturę płci obserwujemy w tradycyjnie sfeminizowanym Śródmieściu, zwłaszcza wzdłuż głównego ciągu usługowego Krakowskie Przedmieście—Buczka—Kunickiego (ryc. 2).

Dawny podział funkcjonalny miasta i związana z nim struktura płci zostały utrwalone w nowych osiedlach mieszkaniowych poprzez budownictwo (w tym także spółdzielcze) związane z określonym typem zakładu. Z jednej strony względnie niskie wskaźniki feminizacji widoczne są w osiedlach położonych we wschodniej części miasta, zwłaszcza w osiedlu ZOR Bronowice i ZOR Tatary — rozpoczęte jako przyfabryczne oraz w osiedlach realizowanych przez, powstałą pod patronatem FSC, Robotni-

Tab. 1. Wybrane wskaźniki demograficzne dla jednostek urbanistycznych m. Lublina w 1978 r.
The chosen demographic indexes for urban units of Lublin in 1978

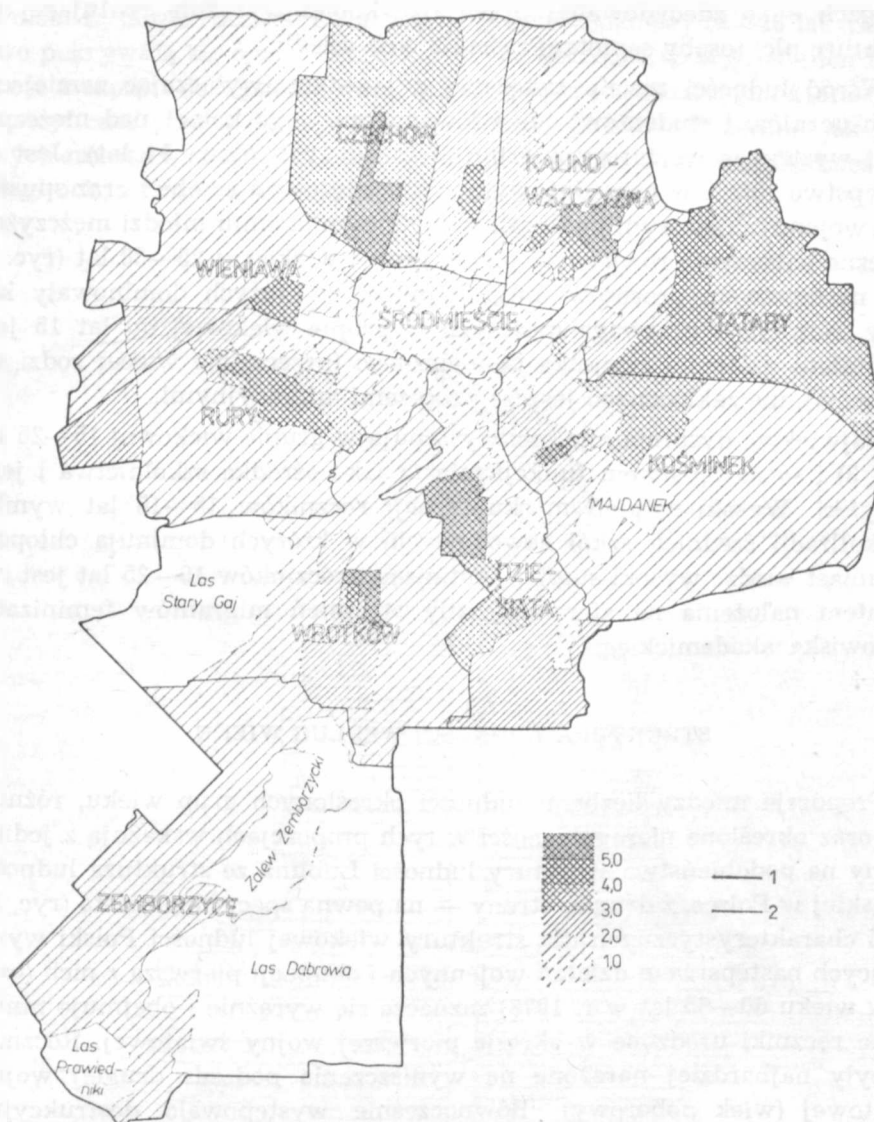
	Wieniana	Czechów	Kalinowszczyzna	Śródmieście	Tatarsy	Bury	Proteków	Dziesiąta	Kośminek	Zembożyce	LUBLIN
1. Rozmieszczenie ludności											
a/ ludność	29702	26927	34416	38238	17979	50099	13183	30607	40387	1837	290420
b/ powierzchnia w km ²	13,0	10,2	8,0	3,2	10,0	10,3	15,2	7,9	15,9	24,8	118,5
c/ gęstość zaludnienia na 1 km ²	2279	2642	4307	11875	1801	5527	1291 ^{x/}	3874	2537	157 ^{x/}	2451
2. Współczynnik feminizacji											
a/ ludności ogółem	1,20	1,25	1,12	1,20	1,03	1,19	1,08	1,14	1,03	1,06	1,12
b/ " przedprodukcyjnej	0,93	0,95	0,95	1,02	0,94	0,96	0,91	0,90	0,78	0,98	0,92
c/ " produkcyjnej	1,19	1,29	1,11	1,12	0,97	1,18	1,06	1,09	1,03	0,97	1,12
d/ " poprodukcyjnej	2,17	2,28	2,60	2,60	2,27	2,65	2,39	2,36	2,31	2,04	2,46
3. Udział grup ekonomicznych ludności w %											
a/ grupa przedprodukcyjna	20,2	27,4	30,8	19,9	24,2	25,3	31,9	25,9	28,1	28,4	25,6
b/ " produkcyjna	69,6	63,6	61,9	61,7	67,9	66,2	59,0	61,8	62,0	59,2	63,9
c/ " poprodukcyjna	10,2	9,0	7,3	18,4	7,9	8,5	9,1	12,3	9,9	12,4	10,5
4. Współczynnik obciążeń ekonomicznych											
a/ ogółem	43,7	57,4	61,5	62,0	47,3	51,0	69,6	61,9	61,2	68,8	56,4
b/ ludnością przedprodukcyjną	29,0	43,2	49,8	32,2	35,6	38,3	54,1	41,9	45,3	47,9	40,1
c/ " poprodukcyjną	14,7	14,2	11,7	29,8	11,7	12,7	15,5	20,0	15,9	20,9	16,3
5. Wskaźnik młodości demograficznej											
a/ ludność do lat 10 i więcej	1,13	2,54	2,93	0,78	2,12	2,00	2,75	1,53	1,18	1,68	1,69
b/ " do lat 15 i 60 i więcej	1,26	2,51	3,25	0,81	2,20	2,27	2,78	1,56	1,91	1,67	1,81

x/ Gęstość zaludnienia obliczono z wyłączeniem powierzchni lasów i Zalewu Zembożyckiego.

Tab. 2. Ludność grup wiekowych (ekonomicznych) w jednostkach urbanistycznych według rejonów spisowych w 1978 r.
 The population of age groups (economic) in urban units according to the region censuses in 1978

Wiek w %	Wiek przedprodukcyjny										Wiek produkcyjny										Wiek poprodukcyjny													
	Ilozba rejonów										Ilozba rejonów										Ilozba rejonów													
	Wieniawa	Czechów	Kalinowszczyzna	Śródmieście	Tatary	Rury	Wrotków	Dziesiąta	Kośminek	Zemborzyce	Razem	Wieniawa	Czechów	Kalinowszczyzna	Śródmieście	Tatary	Rury	Wrotków	Dziesiąta	Kośminek	Zemborzyce	Razem	Wieniawa	Czechów	Kalinowszczyzna	Śródmieście	Tatary	Rury	Wrotków	Dziesiąta	Kośminek	Zemborzyce	Razem	
95 - 100																																		
90 - 95																																		
85 - 90																																		
80 - 85																																		
75 - 80																																		
70 - 75																																		
65 - 70																																		
60 - 65																																		
55 - 60																																		
50 - 55																																		
45 - 50																																		
40 - 45																																		
35 - 40																																		
30 - 35																																		
25 - 30																																		
20 - 25																																		
15 - 20																																		
10 - 15																																		
5 - 10																																		
0 - 5																																		
	7									7																							7	

Opisem 26 15 22 25 12 37 10 22 29 2 200 26 15 22 25 12 37 10 22 29 2 200 26 15 22 25 12 37 10 22 29 2 200

Ryc. 2. Współczynnik feminizacji według rejonów spisowych w 1978 r.; granice: 1 — miasta, 2 — jednostek urbanistycznych

Feminization index according to the census regions in 1978; borders of: 1 — town, 2 — urban units

czą Spółdzielnię Mieszkaniową „Motor” w rejonie ul. Łęczyńskiej, a następnie w dwu osiedlach Kalinowszczyzny (ryc. 2). Z drugiej strony wysokimi wskaźnikami feminizacji cechują się osiedla zachodniej części miasta zwłaszcza realizowane przez Lubelską Spółdzielnię Mieszkaniową początkowo zdominowaną przez członków pracujących w szeroko rozumianych

usługach — o zdecydowanej przewadze kobiet wyraźnie rzutużącej na strukturę płci (osoby samotne) zasiedlanych osiedli.

Wśród ludności trwale związanej z miastem (wyłączając zamiejscowych uczniów i studentów) zdecydowana przewaga kobiet nad mężczyznami występuje w starszych grupach wiekowych (pow. 54 lat). Jest to następstwo różnic w porządku wymierania mężczyzn i kobiet oraz spustoszeń wojennych, którym podlegali w większym stopniu młodzi mężczyźni. Znaczne naruszenie równowagi płci w grupie wiekowej 25—38 lat (ryc. 3) jest następstwem procesów imigracyjnych, w których dominowały kobiety. Natomiast przewaga mężczyzn w grupie wiekowej do lat 15 jest rezultatem działania czynnika biologicznego (przeciętnie więcej rodzi się chłopców), nie zakłóconego jeszcze procesami migracyjnymi.

Największe dysproporcje płci występują w grupie wiekowej 15—25 lat (ryc. 3) i są następstwem funkcji miasta jako ośrodka szkolnictwa i jego specyfiki. Wysoki stopień maskulinizacji roczników 15—18 lat wynika z lokalizacji średnich szkół zawodowych, w których dominują chłopcy, natomiast bardzo wysoki stopień feminizacji roczników 19—25 lat jest rezultatem nałożenia na sfeminizowany strumień migrantów feminizacji środowiska akademickiego.

STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG WIEKU

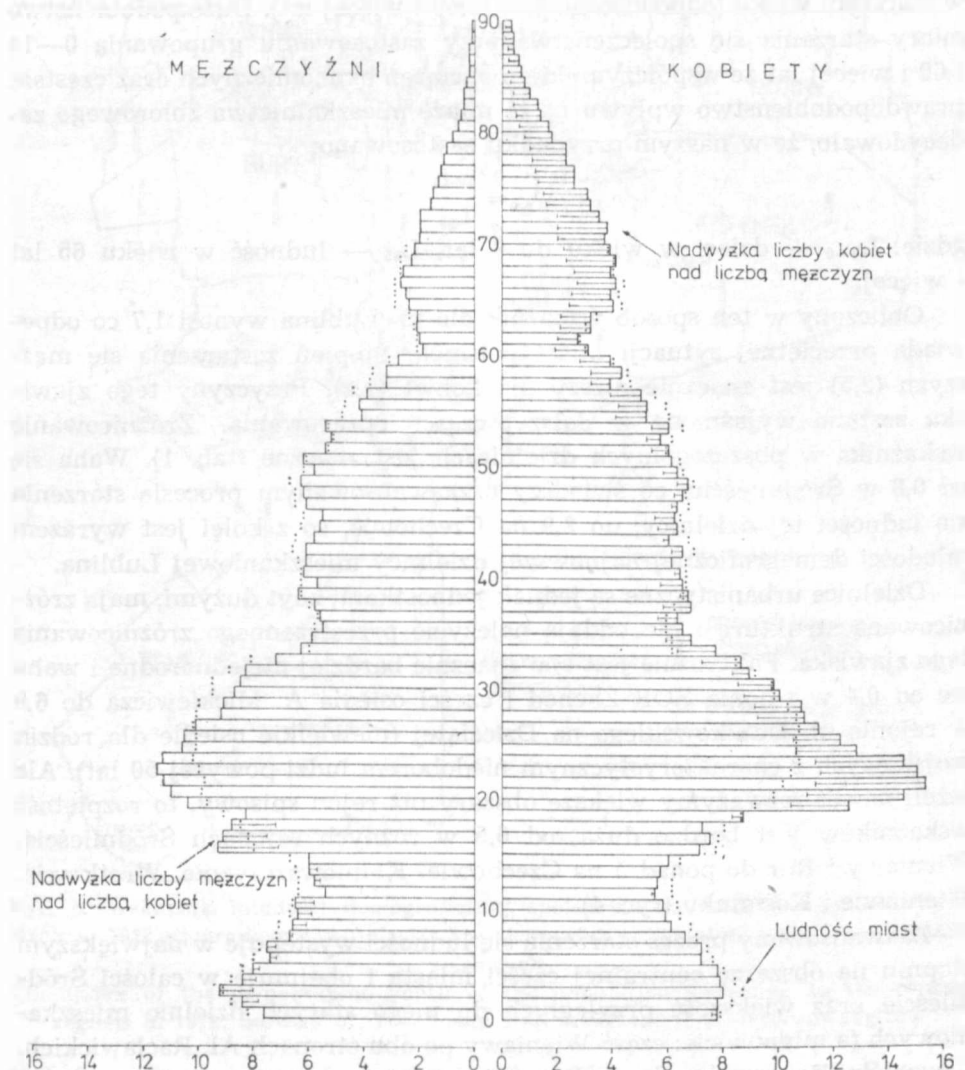
Proporcje między liczbami ludności określonych grup wieku, różnice płci oraz określone nieregularności w tych proporcjach wskazują z jednej strony na podobieństwa struktury ludności Lublina ze strukturą ludności miejskiej w Polsce, z drugiej strony — na pewną specyfikę miasta (ryc. 3).

Z charakterystycznych dla struktury wiekowej ludności Polski wyrw będących następstwem działań wojennych i okupacji pierwsza z nich (osoby w wieku 60—65 lat w r. 1978) zaznacza się wyraźnie i obejmuje mniej liczne roczniki urodzone w okresie pierwszej wojny światowej. Roczniki te były najbardziej narażone na wyniszczenia podczas drugiej wojny światowej (wiek poborowy). Równocześnie występowało destrukcyjne działanie wojny (poziom zawieranych małżeństw, urodzeń, śmiertelności). Mimo to wyrwa ta (osoby w wieku 33—37 lat, w r. 1978) została poważnie wypełniona, zwłaszcza wśród kobiet, przez procesy migracyjne ludności. Trzecia grupa mniej licznych roczników (osoby w wieku 7—15 lat) powstała jako echo dwu poprzednich poprzez wejście w wiek reprodukcji ludności mniej licznych roczników z okresu II wojny światowej i wskutek tego obniżenia się poziomu przyrostu naturalnego w latach 1960—1970.

Najbardziej charakterystycznym elementem poważnie odróżniającym strukturę wieku mieszkańców m. Lublina od struktury ludności miejskiej

Polski są liczne roczniki zwłaszcza w grupie wiekowej 19—26 lat. Częściowo pokrywają się one z rocznikami wyżu demograficznego, ale ich liczebność związana jest przede wszystkim z młodzieżą studiującą, która nadaje specyficzne piętno demograficzne ludności Lublina. Podobnie jak w innych miastach ważną rolę w strukturze ludności odgrywa młodzież szkół średnich, zwłaszcza wśród chłopców (ryc. 3).

Ryc. 3. Struktura ludności m. Lublina według płci i wieku na tle struktury ludności miast w 1978 r.

The structure of Lublin population according to age and sex against the background of the city population structure in 1978

WSKAŹNIK STAROŚCI WZGLĘDNIEM MŁODOŚCI DEMOGRAFICZNEJ

W problematyce badań struktury ludności według wieku ważną rolę odgrywa analiza demograficznego starzenia się społeczeństwa (Holzer 1980). Jest to przede wszystkim problem dynamicznego traktowania zjawisk demograficznych. Zróznicowanie przestrzenne tego procesu, w sposób uproszczony, może być ocenione przy pomocy współczynnika wyrażającego stosunek liczby dzieci (w wieku 0—9 lub 0—14 lat) do liczby osób w starszym wieku (odpowiednio 65 lub 60 i więcej lat). Duże podobieństwo miary starzenia się społeczeństwa przy zastosowaniu grupowania 0—14 i 60 i więcej lat ze współczynnikami obciążeń ekonomicznych oraz częstsze prawdopodobieństwo wpływu na tę miarę mieszkalnictwa zbiorowego zdecydowało, że w naszym przypadku zastosowano:

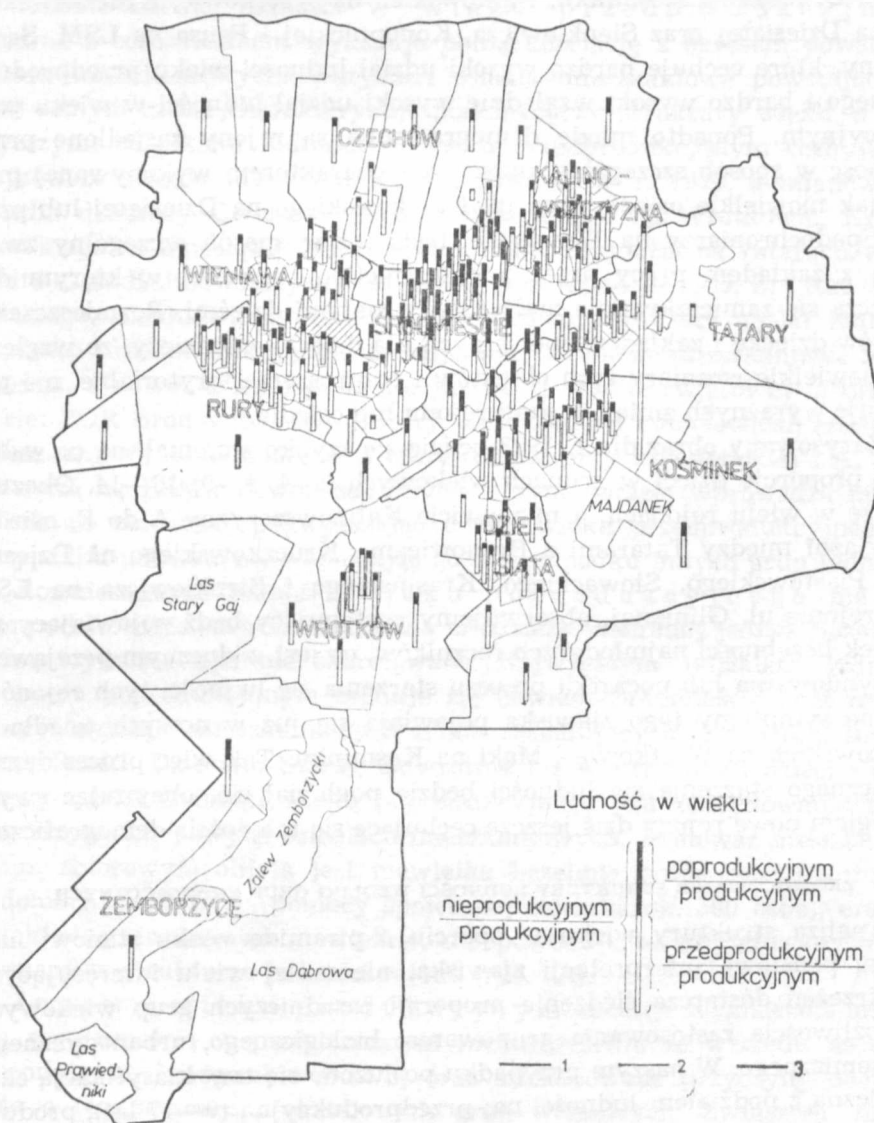
$$W_{sm} = \frac{L_{0-9}}{L_{65}}$$

gdzie: L_{0-9} — dzieci w wieku do 9 lat, L_{65} — ludność w wieku 65 lat i więcej.

Obliczony w ten sposób wskaźnik dla m. Lublina wynosi 1,7 co odpowiada przeciętnej sytuacji miast polskich. Stopień zestarzenia się mężczyzn (2,5) jest znacznie niższy niż kobiet (1,2). Przyczyny tego zjawiska zostaną wyjaśnione w dalszej części opracowania. Zróznicowanie wskaźnika w poszczególnych dzielnicach jest znaczne (tab. 1). Waha się od 0,8 w Śródmieściu, co świadczy o zaawansowanym procesie starzenia się ludności tej dzielnicy, do 2,9 na Czechowie, co z kolei jest wyrazem młodości demograficznej najnowszej dzielnicy mieszkaniowej Lublina.

Dzielnice urbanistyczne są jednak jednostkami zbyt dużymi, mają zróżnicowaną strukturę i nie oddają należycie przestrzennego zróżnicowania tego zjawiska. Faktycznie jest ono znacznie bardziej niejednorodne i waha się od 0,4 w rejonie ZOR Zachód i części osiedla A. Mickiewicza do 6,9 w rejonie ul. Dunikowskiego na Dziesiątej (niewielkie osiedle dla rodzin wojskowych z charakterystycznym niedoborem ludzi powyżej 50 lat). Ale jeżeli nawet rozważymy większe obszary niż rejon spisowy, to rozpiętość wskaźników jest bardzo duża, od 0,5 w różnych rejonach Śródmieścia, Wieniawy i Rur do ponad 5 na Czechowie. Kalinowszczyźnie, Wrotkowie, Wieniawie i Kośminku (ryc. 4).

Zaawansowany proces starzenia się ludności występuje w największym stopniu na obszarze centralnej części miasta i obejmuje w całości Śródmieście oraz większość przyległych do niego starych dzielnic mieszkaniowych (a mianowicie: część Wieniawy po obu stronach Al. Raławickich, Czwartek, Bronowice, Starą Dziesiątą, Piaski, os. przy Głębokiej i os. A. Mickiewicza — pierwsze osiedle mieszkaniowe LSM). Są to więc rejon o dwojakim charakterze: 1) dużego udziału ludności w wieku produkcyjnym (Śródmieście, Czwartek, Bronowice, Dziesiąta Stara, Pia-

Ryc. 4. Wskaźnik młodości demograficznej społeczeństwa według rejonów spisowych w 1978 r.; granice: 1 — miasta, 2 — jednostek urbanistycznych, 3 — rejonów spisowych

The index of the demographic youth of the population according to the census regions in 1978; borders of: 1 — town, 2 — urban units, 3 — census regions

ski), 2) cechujące się niskim udziałem ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym (Głęboka, os. A. Mickiewicza, Wieniawa).

Młodość demograficzną reprezentują wszystkie większe nowe osiedla mieszkaniowe, a mianowicie: osiedla dzielnicy Czechów, Kalinowszczyz-

na C, D, Maki na Kośminku, Nałkowskich na Wrotkowie, Kruczkowskiego na Dziesiątej oraz Sienkiewicza, Konopnickiej i Prusa na LSM. Są to rejony, które cechuje bardzo wysoki udział ludności wieku przedprodukcyjnego i bardzo wysoki względnie wysoki udział ludności w wieku produkcyjnym. Ponadto młode demograficznie są rejony zasiedlone przez ludność w sposób szczególnie związaną z charakterem wykonywanej pracy, jak niewielkie osiedle przy ul. Dunikowskiego na Dziesiątej lub przy ul. Spadochroniarzy na Wieniawie, bądź też w sposób szczególnie związaną z zakładem pracy przez mieszkalnictwo zbiorowe, w którym dopuszcza się zamieszkiwanie małżeństw z małymi dziećmi. Rozmieszczenie domów dziecka i zakładów specjalnych dla dzieci i młodzieży, ze względu na niewielkie rozmiary tych obiektów i rozproszenie terytorialne, nie powoduje wyraźnych zmian w skali rejonu lub osiedla.

Zarysowany obraz dla r. 1978 będzie się szybko zmieniał, na co wskazują proporcje dzieci w grupach wiekowych 0—4, 5—9, 10—14. Okazuje się, że w wielu rejonach, a mianowicie Kalinowszczyzny A do E, osiedla Przyjaźni między Tatarami a Bronowicami, Kruczkowskiego na Dziesiątej, Piastowskiego, Słowackiego, Krasieńskiego i Sienkiewicza na LSM i w rejonie ul. Glinianej, obserwujemy postępujący bądź pojawiający się spadek liczebności najmłodszych roczników, co jest widocznym przejawem kontynuowania lub początku procesu starzenia się ludności tych rejonów. Pewne symptomy tego zjawiska pojawiają się już w nowych osiedlach: Nałkowskich na Wrotkowie i Maki na Kośminku. Tak więc proces demograficznego starzenia się ludności będzie pogłębiał się, obejmując swym zasięgiem nowe rejony dziś jeszcze cechujące się młodością demograficzną.

ZRÓŻNICOWANIE STRUKTURY LUDNOŚCI WEDŁUG GRUP EKONOMICZNYCH

Analiza struktury wieku w oparciu o piramidę wieku stanowi najlepszą podstawę interpretacji zjawiska, nie mniej wielu interesujących spostrzeżeń dostarcza śledzenie proporcji zasadniczych grup wiekowych z możliwością zastosowania grupowania: biologicznego, urbanistycznego, ekonomicznego. W naszym przypadku posłużono się tzw. klasyfikacją ekonomiczną z podziałem ludności na: przedprodukcyjną (0—17 lat), produkcyjną (18—60 dla kobiet i 18—64 dla mężczyzn) oraz poprodukcyjną (60 lat i więcej dla kobiet i 65 i więcej dla mężczyzn).

Udział ludności w tych kategoriach wiekowych jest znacznie zróżnicowany (tab. 2). Po odrzuceniu ekstremalnych przypadków obszar zmienności kształtuje się w granicach: 10—35% dla wieku przedprodukcyjnego, 55—75% dla wieku produkcyjnego i 0—25% dla wieku poprodukcyjnego. Świadczy to o dużym zróżnicowaniu przestrzennym struktury wieku (tab. 2, ryc. 6 i 7), nie oznacza jednak chaosu i przypadkowości w rozmieszczeniu określonych kategorii ludności.

Rozmieszczenie ludności w wieku przedprodukcyjnym zgodnie z oczekiwaniem wykazuje pełną korelację z okresem powstania osiedli mieszkaniowych. Wszystkie osiedla mieszkaniowe powstające w tym samym czasie charakteryzuje podobieństwo struktury wieku, a najwyższymi odsetkami ludności w wieku przedprodukcyjnym cechują się najnowsze osiedla mieszkaniowe realizowane po r. 1970, a mianowicie: osiedla dzielnicy Czechów, osiedle Nałkowskich na Wrotkowie, Kruczkowskiego na Dziesiątej, Maki na Kośminku, Przyjaźni na Tatarach, a ponadto część Kalinowszczyzny (zwłaszcza późniejsze — C, D, E) i Rur (Kraśńskiego, Sienkiewicza, Konopnickiej, Prusa). Najniższy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym cechuje stare dzielnice mieszkaniowe Śródmieścia, a nawet osiedla powstałe już po II wojnie światowej (a mianowicie: ZOR Bronowice, ZOR Tatary, ZOR Zachód i Raławicką Dzielnicę Mieszkaniową na Wieniawie, a także osiedle przy ul. Głębokiej i A. Mickiewicza na LSM). Pewne zakłócenia w tym obrazie wprowadza mieszkalnictwo zbiorowe, podwyższając udział wieku przedprodukcyjnego w przypadku uczniów bądź obniżając go w przypadku innych grup ludności.

Rozmieszczenie ludności wieku poprodukcyjnego nie jest wprawdzie odbiciem rozmieszczenia młodzieży, niemniej jednak pozostaje z nią wyraźnie ujemnie skorelowane. Najwyższym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym cechuje się bowiem Śródmieście oraz rejony starych dzielnic mieszkaniowych z nim sąsiadujących (Czwartek, Bronowice, Piaski, Dziesiąta Stara). Odwrotnie niż w przypadku dzieci i młodzieży udział ludności wieku poprodukcyjnego jest zdecydowanie mały we wszystkich nowych osiedlach mieszkaniowych. Ponieważ mieszkalnictwem zbiorowym objęta jest niewielka liczebnie grupa osób (łącznie w 4 domach rencistów i pomocy społecznej mieszka ok. 500 osób), a same obiekty są stosunkowo niewielkie, nie powoduje to zdecydowanych deformacji w strukturze ludności rejonu (ryc. 7A).

Ludność w wieku produkcyjnym cechuje się znacznie mniejszą regularnością w przestrzennym rozmieszczeniu ze względu na dużą złożoność tej kategorii wiekowej oraz zróżnicowane przyczyny decydujące o rozmieszczeniu określonych grup wiekowych. Zwłaszcza niższe roczniki wieku produkcyjnego, często pozostające w obiektach zbiorowego zamieszkania bądź wynajmujące stancje, cechuje duża nieregularność przestrzennego rozmieszczenia, a jednocześnie wysoka korelacja przestrzenno-funkcjonalna z miejscem pracy.

Najwyższe odsetki ludności wieku produkcyjnego reprezentują rejony ściśle związane z najważniejszymi funkcjami miasta. Zwłaszcza widoczne jest to w dzielnicach koncentracji tych funkcji, tj. Tatarach — duże zgrupowanie przemysłowe i Wieniawie — dzielnica akademicka (tab. 2). Osiedla mieszkaniowe realizowane w związku z rozwojem funkcji przemysł-

wej (ZOR Tatary, ZOR Bronowice zlokalizowane w sąsiedztwie głównej dzielnicy przemysłowej) charakteryzuje zdecydowanie wysoki udział ludności w wieku produkcyjnym. W innych dzielnicach przemysłowych (Wrotków, Helenów) podwyższony odsetek tej kategorii ludności związany jest z mieszkalnictwem zbiorowym. Podobnie wszystkie dzielnice akademickie cechuje zdecydowanie wysoki udział ludności w wieku produkcyjnym, aczkolwiek dotyczy on tylko pewnych grup wiekowych. Trzecim charakterystycznym rejonem są osiedla mieszkaniowe realizowane w latach 1960—1970, a więc te dzielnice mieszkaniowe, które „wyrósł już z wieku dziecięcego, a nie zdążyły jeszcze się zestarzeć”.

WSPÓŁCZYNNIK OBCIĄŻEŃ EKONOMICZNYCH

Związki istniejące między podstawowymi grupami ludności można ocenić, w sposób bardziej syntetyczny, przy pomocy współczynnika obciążeń ekonomicznych (J a g i e l s k i 1977). Współczynnik ten określa potencjalne obciążenia grupy produkcyjnej przez nieprodukcyjne (w sensie wieku) grupy społeczeństwa.

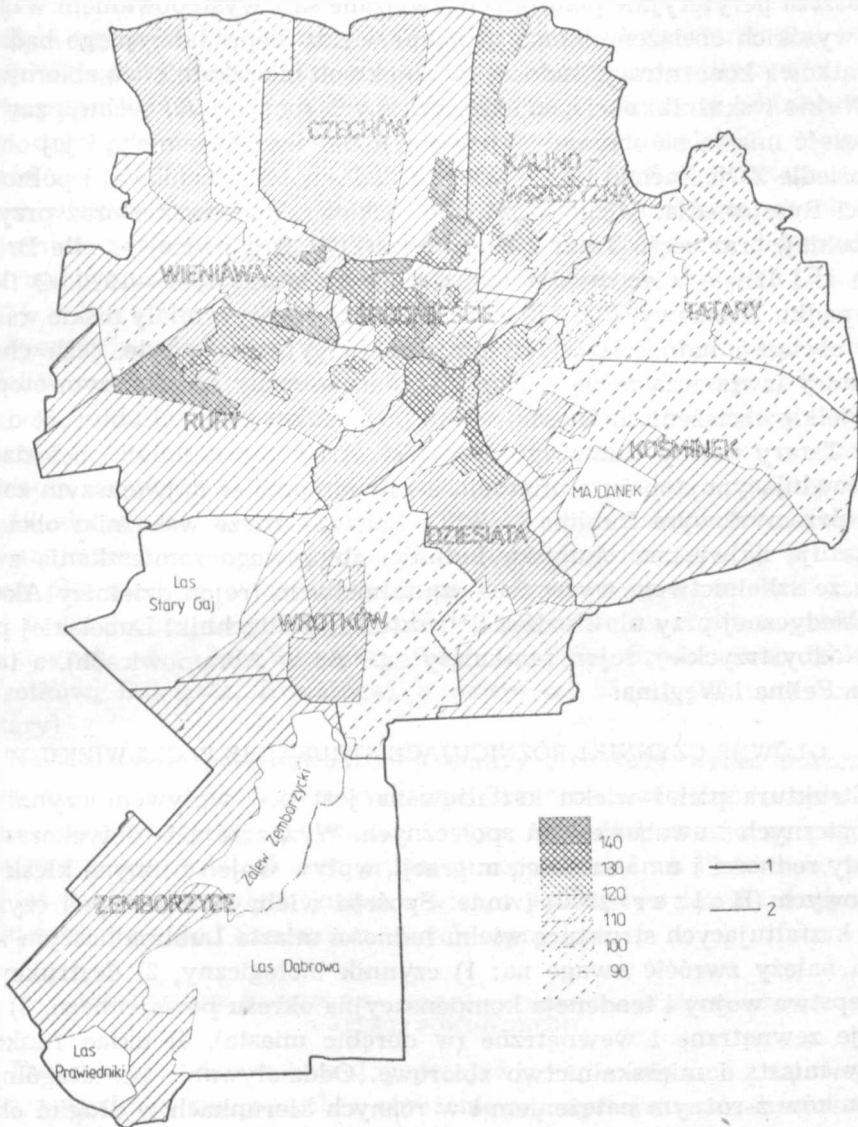
$$W_{o,ek} = \frac{L_{0-17} + L_{\geq 60/65}}{L_{18-59/64}} \cdot 100$$

gdzie: L_{0-17} — ludność w wieku przedprodukcyjnym, $L_{\geq 60-65}$ — ludność w wieku poprodukcyjnym, $L_{18-59/64}$ — ludność w wieku produkcyjnym.

W 1978 r. współczynnik obciążeń dla miasta Lublina wynosił 56, gdy tymczasem średnio w miastach polskich na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 60 osób w wieku nieprodukcyjnym, a w miastach województwa lubelskiego 61. Udział obciążeń z tytułu wieku przedprodukcyjnego do produkcyjnego kształtował się jak 5 do 2. Oznacza to, że był on formowany w głównej mierze przez dzieci i młodzież. Oczywiście w poszczególnych jednostkach urbanistycznych (dzielnicach), a zwłaszcza rejonach spisowych, poziom obciążeń i ich struktura są bardzo zróżnicowane (ryc. 5). W skrajnych przypadkach obciążenia ludnością wieku przedprodukcyjnego są nawet do dziesięciu razy wyższe niż wieku poprodukcyjnego i odwrotnie obciążenia ludnością wieku poprodukcyjnego są wyższe niż przedprodukcyjnego.

Terytorialny rozkład współczynnika obciążeń ekonomicznych na pierwszy rzut oka sprawia wrażenie chaosu przestrzennego. Bliższa analiza wykazuje jednak logicznie uzasadnione zróżnicowanie skomplikowane tym, że na obraz ten nakładają się różne składniki o odmiennych prawidłowościach terytorialnych.

Wysokie wskaźniki obciążeń (powyżej 60) wykazuje z jednej strony znaczna część Śródmieścia z przyległymi starymi dzielnicami mieszkaniowymi: Czwartek, Bronowice, Piaski, Dziesiąta Stara, część Krochmalnej i część Rur Św. Ducha, z drugiej — nowe osiedla i dzielnice mieszkaniowe, a mianowicie: Nałkowskich, Kruczkowskiego, Maki, Kalinowszczyzna

Ryc. 5. Współczynnik obciążeń ekonomicznych według rejonów spisowych w 1978 r.; granice: 1 — miasta, 2 — jednostek urbanistycznych
The index of the economic charges according to the census regions in 1978; borders of: 1 — town, 2 — urban units

C, D, E, Czechów i nowe osiedla LSM. O ile w pierwszym przypadku decydujące są obciążenia ludnością wieku poprodukcyjnego, to w drugim zdecydowały obciążenia ludnością wieku przedprodukcyjnego, mimo z reguły niskich wskaźników obciążeń ludnością poprodukcyjną. Nieliczne przypadki wysokich wskaźników obciążeń w innych rejonach miasta,

zwłaszcza peryferyjnie położonych, związane są z występowaniem względnie wysokich obciążeń obiema grupami wieku nieprodukcyjnego bądź też wyjątkową koncentracją ludności w obiektach mieszkalnictwa zbiorowego.

Niskie wskaźniki obciążeń ekonomicznych (poniżej 50) cechują zachodnią część miasta na obszarze Wieniawy (dzielnice akademicką i jej obrzeże, osiedle ZOR Zachód i Raclawicką Dzielnicę Mieszkaniową) i północnej części Rur (osiedla: Mickiewicza, Słowackiego, Piastowskie oraz przy ul. Głębokiej) oraz część Tatar i Kośminka (ZOR Bronowice, osiedle Bronowice II i III), a więc osiedla realizowane w latach 1950—1970. O ile w przypadku Wieniawy, Rur i Bronowic poważny wpływ miały niskie wskaźniki obciążeń ludnością wieku przedprodukcyjnego, o tyle, jeśli chodzi o Tatary (zwłaszcza nową ich część), zdecydowały w większym stopniu niewielkie obciążenia ludnością wieku poprodukcyjnego. Osobliwość dzielnicy Tatary należy tłumaczyć specyfiką struktury ludności pochodzącej w decydującym stopniu z migracji, a zatrudnionej w największym zakładzie przemysłowym Lublina — FSC. Ponadto niższe wskaźniki obciążeń wykazują największe skupiska ludności zbiorowego zamieszkania związane ze szkolnictwem wyższym i szpitalnictwem (rejon dzielnicy Akademii Medycznej przy ul. Chodźki i Hirszfelda, Politechniki Lubelskiej przy ul. Nadbystrzyckiej, rejon zamknięty szpitala w Abramowicach), a także rejon Felina i Węglina.

GŁÓWNE CZYNNIKI RÓZNICUJĄCE STRUKTURĘ PŁCI I WIEKU

Struktura płci i wieku kształtowana jest pod wpływem czynników biologicznych i uwarunkowań społecznych. Wyznaczają ją dotychczasowe trendy rodności i umieralności, migracji, wpływ wojen i innych klęsk żywiołowych (Holzer 1980) i inne. Spośród wielu różnorodnych czynników kształtujących strukturę wieku ludności miasta Lublina naszym zdaniem należy zwrócić uwagę na: 1) czynnik biologiczny, 2) destrukcyjne następstwa wojny i tendencja kompensacyjna okresu powojennego, 3) migracje zewnętrzne i wewnętrzne (w obrębie miasta), 4) układ funkcjonalny miasta i mieszkalnictwo zbiorowe. Oddziaływanie poszczególnych czynników z różnym natężeniem i w różnych kierunkach w długim okresie działa na zasadzie silnego powiązania, wzajemnego uwarunkowania i ciągłego przeobrażania się. W wyniku tego struktura ludności poszczególnych części miasta podlega ustawicznym, mniejszym lub większym zmianom.

Kompleksowe, długotrwałe działanie czynników kształtujących strukturę ludności uniemożliwia ilościową ocenę wpływu określonych czynników na strukturę płci i wieku poszczególnych części miasta. Niemniej jednak w przybliżeniu jest możliwe uchwycenie zależności między cechami struktury demograficznej ludności a czynnikami ją kształtującymi.

CZYNNIK BIOLOGICZNY

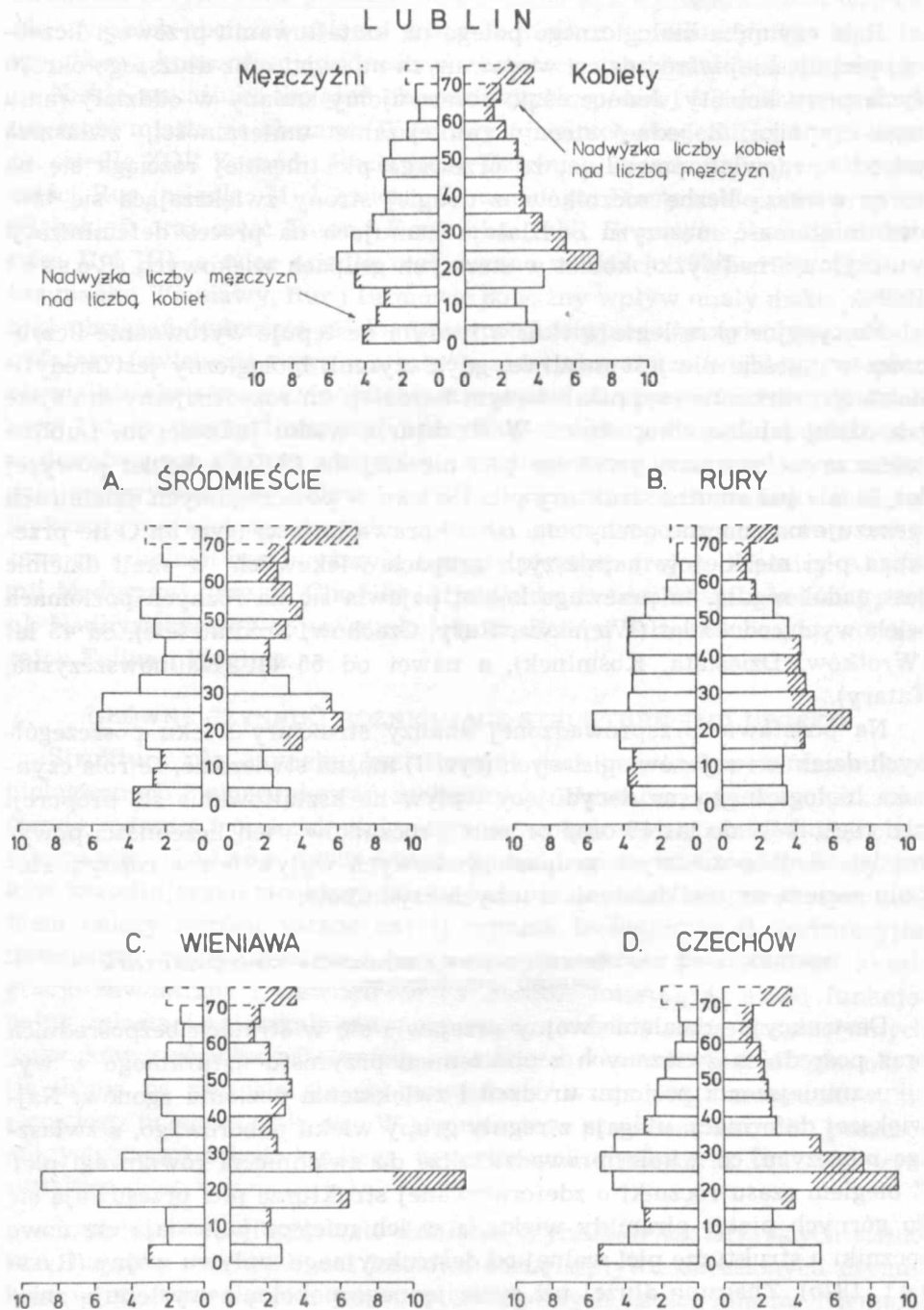
Rola czynnika biologicznego polega na kształtowaniu przewagi liczebnej płci męskiej wśród dzieci wydawanych na świat oraz dłuższego okresu życia przez kobiety. Jednocześnie obserwujemy zmiany w oddziaływaniu tego czynnika. Z jednej strony zmniejszanie umieralności, zwłaszcza wśród niemowląt, powoduje, że przewaga płci męskiej rozciąga się na coraz większą liczbę roczników, z drugiej strony zwiększająca się tzw. nadumieralność mężczyzn oddziałuje hamująco na proces defeminizacji i utrzymuje nadwyżkę kobiet w starszych grupach wiekowych (R o s s e t 1975).

Precyzyjne określenie wieku, w którym następuje wyrównanie liczebności w mieście nie jest możliwe, gdyż czynnik biologiczny jest modyfikowany przez inne czynniki i to tym bardziej, im rozpatrujemy mniejsze i bardziej labilne zbiorowości. W strukturze wieku ludności m. Lublina zaznacza się wyraźna przewaga płci męskiej do 19 lat i kobiet powyżej lat 19, ale już analiza struktury płci i wieku w poszczególnych dzielnicach wskazuje na znaczne odchylenia od tej prawidłowości (ryc. 6). O ile przewaga płci męskiej w najniższych grupach wiekowych, w skali dzielnic jest nadal regułą, to przewaga kobiet pojawia się na różnych poziomach wiekowych; od 15 lat (Wieniawa, Rury, Czechów, Śródmieście), od 45 lat (Wrotków, Dziesiąta, Kośminek), a nawet od 55 lat (Kalinowszczyzna, Tatary).

Na podstawie przeprowadzonej analizy struktury wieku poszczególnych dzielnic i rejonów spisowych (ryc. 7) można stwierdzić, że rola czynnika biologicznego ma decydujący wpływ na kształtowanie się proporcji płci roczników do lat 15 oraz proporcji roczników i ich liczebności powyżej lat 65. W pozostałych grupach wiekowych wpływ ten w różnym stopniu zacierza się pod działaniem innych czynników.

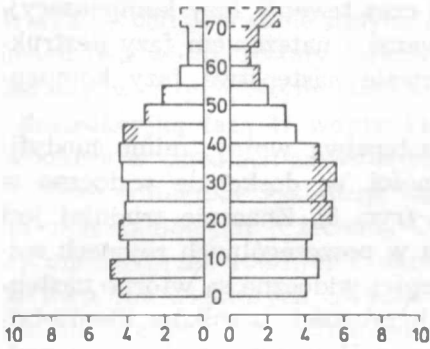
DESTRUKCYJNE NASTĘPSTWA WOJNY I TENDENCJA KOMPENSACYJNA
OKRESU POWOJENNEGO

Destrukcyjne działanie wojny przejawia się w stratach bezpośrednich oraz pośrednich związanych z obniżeniem przyrostu naturalnego w wyniku zmniejszenia poziomu urodzeń i zwiększenia poziomu zgonów. Największej deformacji ulegają z reguły grupy wieku poborowego, a zwłaszcza mężczyźni, co z kolei prowadzi także do zwichnięcia równowagi płci. Z biegiem czasu roczniki o zdeformowanej strukturze płci przesuwają się do górnych pięter piramidy wieku, a w ich miejsce pojawiają się nowe roczniki o strukturze płci wolnej od destrukcyjnego wpływu wojny (R o s s e t 1975). Znacznie dłużej niż życie jednego pokolenia występują niekształcenia w strukturze wieku, pojawiające się co pewien okres jako słabnące echo zwichniętej struktury wieku. Niska liczebność roczników

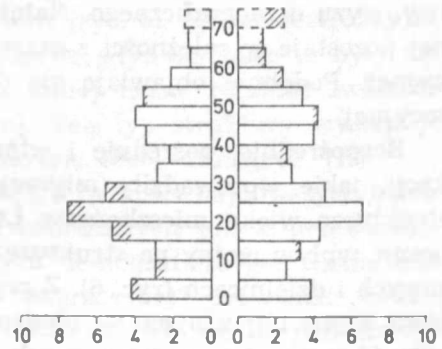

Ryc. 6. Struktura ludności według płci i wieku w jednostkach urbanistycznych w 1978 r.

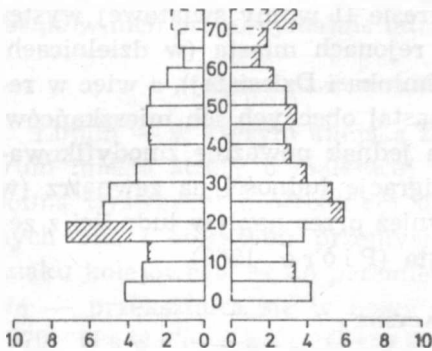
E. KALINOWSZCZYNA

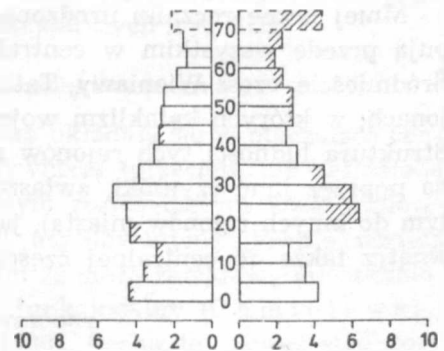
F. TATARY

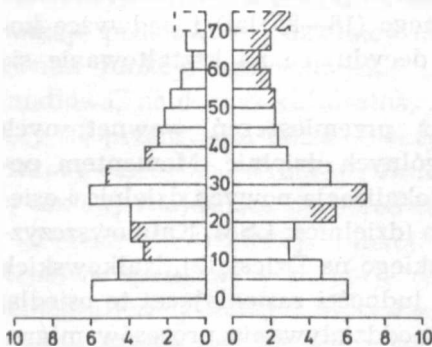
G. KOŚMINEK

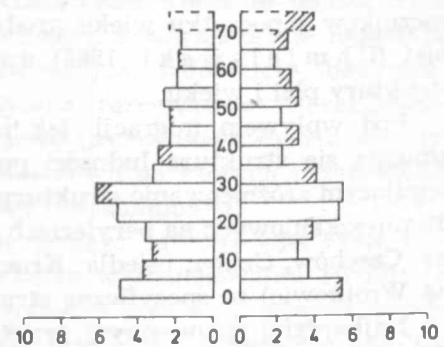
H. DZIESIĄTA

I. WROTKÓW

J. ZEMBORZYCE

The population structure according to age and sex in urban units in 1978

z okresu wojennego pozostaje w kontekście z bardzo dużą liczebnością fazy kompensacyjnej okresu powojennego, objawiającej się w postaci tzw. wyżu demograficznego. Natężenie i czas trwania fazy kompensacyjnej pozostaje w zależności z czasem trwania i natężeniem fazy destrukcyjnej. Podobnie objawiają się długotrwałe następstwa fazy kompensacyjnej.

Bezpośrednie, pośrednie i wtórne następstwa wojny, mimo modyfikacji, jakie wprowadziły migracje ludności, są doskonale widoczne w strukturze wieku mieszkańców Lublina (ryc. 3). Znacznie trudniej jest ocenić wpływ wojny na strukturę wieku w poszczególnych rejonach spisowych i dzielnicach (ryc. 6). Z reguły lepiej widoczne są wtórne następstwa wojny objawiające się obniżeniem liczebności roczników 10—15-letków (dzieci rodziców urodzonych w okresie II wojny światowej) i podwyższeniem liczebności roczników 0—5 lat (dzieci rodziców urodzonych w okresie wyżu demograficznego — fazy kompensacyjnej okresu powojennego).

Mniej liczne roczniki urodzone w okresie II wojny światowej występują przede wszystkim w centralnych rejonach miasta (w dzielnicach: Śródmieście, część Wieniawy, Tatar, Kośminka i Dziesiątej), a więc w rejonach, w których kataklizm wojenny zastał obecnych ich mieszkańców. Struktura ludności tych rejonów została jednak poważnie zmodyfikowana poprzez inne czynniki, zwłaszcza migrację ludności na zewnątrz (w tym do innych rejonów miasta), jak również przez napływ ludności z zewnątrz także do centralnej części miasta (Pióro 1962).

PROCESY MIGRACYJNE

Migracje są jednym z najważniejszych czynników kształtujących strukturę demograficzną miasta. W okresie powojennym przyrost migracyjny ludności jest wyższy od przyrostu naturalnego. Selektywny charakter migracji przejawiający się w zdecydowanej przewadze udziału roczników z początku wieku produkcyjnego (18—25 lat) i nadwyżce kobiet (Chmielewski 1966) wpływa decydująco na kształtowanie się struktury płci i wieku.

Pod wpływem migracji, jak również przemieszczeń wewnętrznych zmienia się struktura ludności poszczególnych dzielnic. Momentem pogłębiającym różnicowanie struktury jest lokalizacja nowych dzielnic i osiedli mieszkaniowych na peryferiach miasta (dzielnice: LSM, Kalinowszczyzna, Czechów, Czuby; osiedla: Kruczkowskiego na Dziesiątej, Nałkowskich na Wrotkowie) ze specyficzną strukturą ludności zasiedlającej te osiedla.

Najbardziej znamienym przykładem oddziaływania procesów migracyjnych jest struktura ludności dwu największych dzielnic mieszkaniowych Lublina, a mianowicie: LSM i Kalinowszczyzny. O przemożnym

wpływie procesów migracyjnych na strukturę płci i wieku tych dzielnic świadczy fakt, że w piramidzie wieku nie jest dostrzegalne lub słabo dostrzegalne oddziaływanie innych czynników (ryc. 6). Nawet destrukcyjne następstwa wojny zostały całkowicie zatarte, gdyż dzielnice te były zasiedlane w największym stopniu przez mniej liczne roczniki związane z destrukcyjną fazą II wojny światowej. Ten typ struktury występuje zwłaszcza w osiedlach zasiedlanych w okresie 1965—1975 (ryc. 7H).

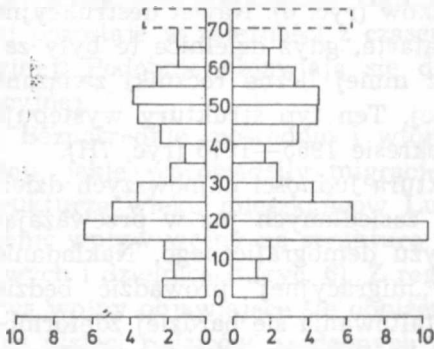
Nieco odmiennie kształtuje się struktura ludności najnowszych dzielnic mieszkaniowych (Czechów, Czuby), zasiedlanych już w przeważającej mierze przez roczniki z okresu wyżu demograficznego. Nakładanie się dwu fal wiekowych „wyzowej” i „migracyjnej” prowadzi do bardziej zdeformowanej struktury wieku, wywołującej określone reperkusje w zakresie wyposażenia w przedszkola, szkoły itp. Ponieważ do nowych domów przenoszą się najczęściej ludzie młodzi, w starych dzielnicach położonych w centrum miasta również następuje deformacja struktury wieku, gdyż rośnie w nich proporcjonalnie udział ludzi starszych (ryc. 7B).

UKŁAD PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY MIASTA

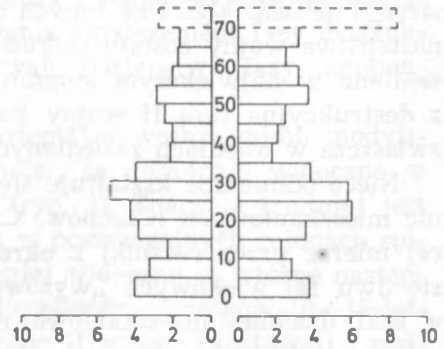
Lublin — w którym miejska zabudowa układała się w otaczające centrum miasta strefy o malejącej intensywności (przecięte nie zasiedloną doliną Bystrzycy) z ośrodkiem usługowym rozciągniętym wzdłuż głównych ulic i obiektami przemysłowymi usytuowanymi głównie wzdłuż szlaku kolejowego często przemieszanymi ze starą zabudową mieszkaniową — przekształca się w nowy układ funkcjonalny (Chmielewski 1970, Gawaredzki, Gawdzik 1980). Cechą tej nowej struktury przestrzennej miasta jest coraz bardziej wyraźny rozdział na dzielnice mieszkaniowe i przemysłowo-składowe. Powstały nowe dzielnice o wyrażonej strukturze mieszkaniowej (Rury, Kośminek, Kalinowszczyzna, Czechów) wyposażone we własne usługi podstawowe. Centrum miasta traci funkcję podstawowej dzielnicy mieszkaniowej, a równocześnie narastają w nim funkcje ogólnomiejskie (administracyjna, sądowicza, bankowa, handlowa, naukowa, kulturalna, turystyczna, rozrywkowa). Rozbudowujący się przemysł, a także obiekty składowe tworzą nowe zwarte zespoły (Tatary—Zadębie, Wrotków, Bursaki, Helenów), do których przenoszone są zakłady znajdujące się wśród zabudowy mieszkaniowej.

Przestrzenna selekcja funkcji miasta pociąga za sobą wielorakie następstwa społeczne i znajduje odbicie także w różnicowaniu struktury demograficznej miasta. Motywacją dogodnego położenia miejsca pracy i zamieszkania jest na tyle silna, że decyduje często o wyborze miejsca zamieszkania, transponując przestrzenną selekcję funkcji miasta na selekcję społeczno-demograficzną. Również „osoby samotne” nie posiada-

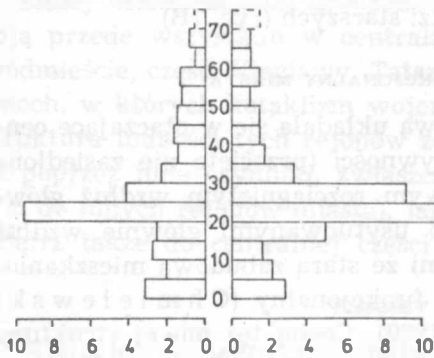
A. rejon ul. GŁOWACKIEGO

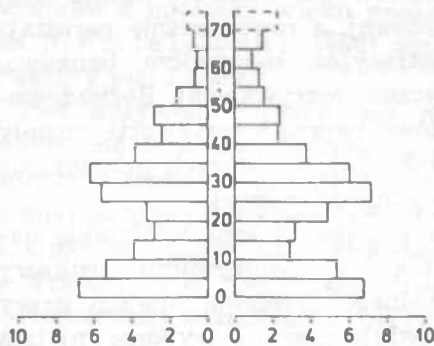
B. STARE MIASTO

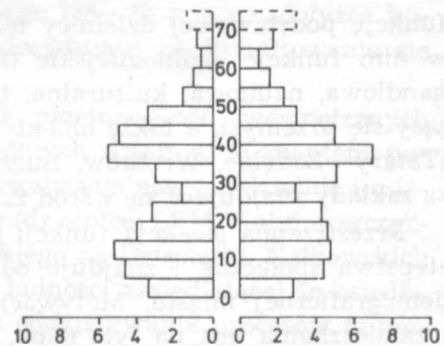
E. CZECHÓW - AK. MED.

G. os. NAŁKOWSKICH

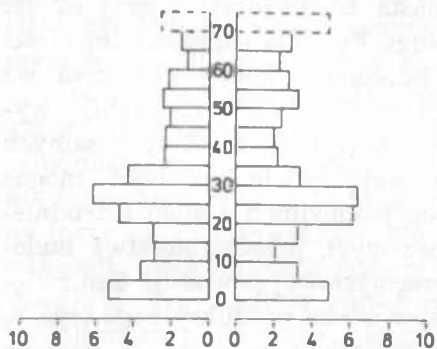

H. KALINOWSZCZYŻNA „C”

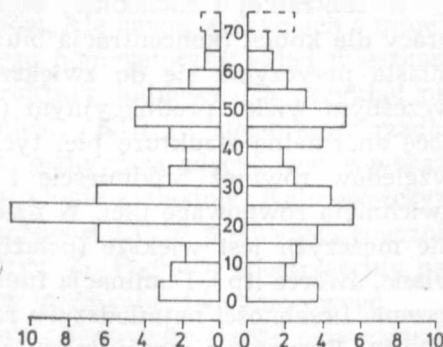

Ryc. 7. Struktura ludności według płci i wieku w wybranych zespołach rejonów w 1978 r. (zespoły obejmują kilka podobnych rejonów o liczbie 4—5 tys. mieszkańców)

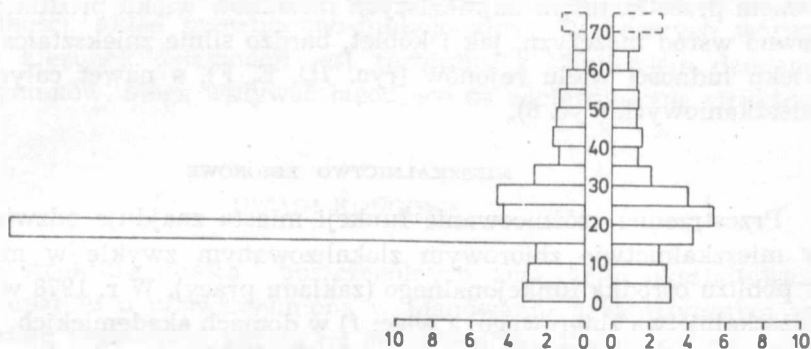
C. KROCHMALNA

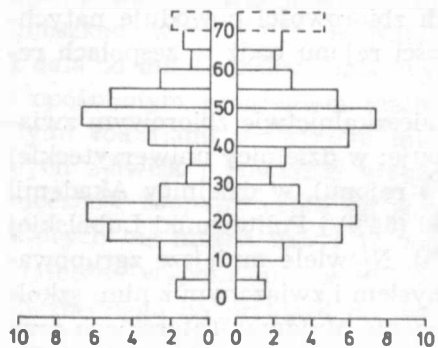
D. TATARY

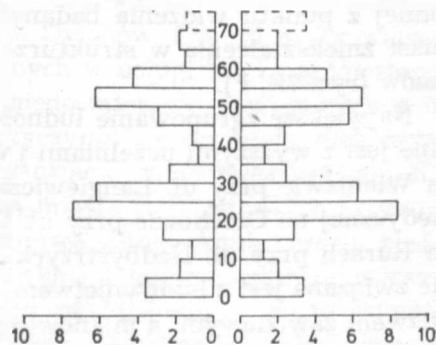
F. MAJDAN TATARSKI

I. os. A. MICKIEWICZA

J. ZOR BRONOWICE

The population structure according to age and sex in the chosen groups of regions in 1978 (the groups include a few similar regions 4—5 thousand of inhabitants)

jące własnego mieszkania (uczniowie, studenci, młodzi robotnicy) preferują wynajmowanie stancji w pobliżu miejsca pracy bądź nauki.

W centralnej i zachodniej części miasta znajduje się więcej miejsc pracy dla kobiet (koncentracja biur i usług). Funkcja usługowa tej części miasta przyczynia się do zwiększonej liczebności kobiet zwłaszcza we wczesnym wieku produkcyjnym (Wieniawa, Czechów) i powoduje wysocę anormalną strukturę płci tych rejonów (ryc. 2, 6). Z tych samych względów również Śródmieście i Rury mają zwichniętą bądź mocno zwichniętą równowagę płci. W dzielnicach wschodnich z kolei zatrudnienie mężczyzn jest większe (uciążliwy przemysł, przedsiębiorstwa budowlane, dworce itp.). Dominacja funkcji przemysłowej powoduje tam zwiększenie liczebności najmłodszych roczników wieku produkcyjnego (ryc. 6, 7D, F). Wzmoczona maskulinizacja tych roczników sprawia, że znaczna część Tatar, Kośminka i Wrotkowa reprezentuje odmienną — zrównoważoną lub tylko lekko zachwianą strukturę płci.

Selektywne oddziaływanie funkcji miasta, wyrażające się silnym związaniem przestrzennym najmłodszych roczników wieku produkcyjnego zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, bardzo silnie zniekształca strukturę wieku ludności wielu rejonów (ryc. 7D, E, F), a nawet całych dzielnic mieszkaniowych (ryc. 6).

MIESZKALNICTWO ZBIOROWE

Przestrzenne zróżnicowanie funkcji miasta znajduje odzwierciedlenie w mieszkalnictwie zbiorowym zlokalizowanym zwykle w miejscu lub w pobliżu ośrodka funkcjonalnego (zakładu pracy). W r. 1978 w obiektach mieszkalnictwa zbiorowego, a więc: 1) w domach akademickich, 2) bursach i internatach, 3) hotelach pracowniczych, 4) klasztorach, domach zakonnych i seminarium duchownym, 5) domach rencistów i pomocy społecznej, 6) zakładach specjalnych dla dzieci i młodzieży, 7) domach dziecka, przebywało łącznie 16 754 osoby. Skupienie w jednym obiekcie jednorodnej z punktu widzenia badanych cech zbiorowości powoduje natychmiast zniekształcenia w strukturze ludności rejonu bądź w zespołach rejonów (ryc. 7E, F).

Największe zgrupowanie ludności w mieszkalnictwie zbiorowym związane jest z wyższymi uczelniami i występuje: w dzielnicy uniwersyteckiej na Wieniawie przy ul. Langiewicza (100% rejonu), w dzielnicy Akademii Medycznej na Czechowie przy ul. Chodźki (64%) i Politechniki Lubelskiej na Rurach przy ul. Nadbystrzyckiej (58%). Niewiele mniejsze zgrupowanie związane jest z budownictwem, przemysłem i związanym z nimi szkolnictwem zawodowym, a mianowicie: w rejonie Majdanu Tatarskiego przy ul. Pogodnej — hotele pracownicze, bursy, internaty (66%), w dzielnicy Tatary przy ul. Mełgiewskiej — hotel robotniczy (47%) i na Helenowie

przy ul. Wojciechowskiej — hotel pracowniczy, internat (31%). Wysoki udział procentowy mieszkalnictwa zbiorowego wpływa decydująco na strukturę ludności wymienionych rejonów. Ale nawet w rejonach o mniejszym udziale mieszkalnictwa zbiorowego homogeniczny skład mieszkańców powoduje znaczne deformacje struktury ludności. Na przykład ok. 220 mieszkanki żeńskiej bursy akademickiej KUL, w stosunkowo rzadko zaludnionej części północnego Węglina, podwyższa zdecydowanie wskaźnik feminizacji, a w gęsto zaludnionym rejonie zachodniej Kalinowszczyzny (przy ul. Podzamcze) ok. 380 mieszkańców LPBP podwyższa znacznie wskaźnik maskulinizacji tego rejonu (ryc. 2). Podobne spostrzeżenia nasuują się przy analizie innych rejonów mieszkalnictwa zbiorowego.

Mieszkańcy obiektów mieszkalnictwa zbiorowego często przyczyniają się do pogłębienia deformacji struktury ludności, zwłaszcza gdy powodowany przez nie kierunek deformacji zgodny jest z kierunkiem deformacji wywoływanych przez inne czynniki różnicujące strukturę ludności (czynnik biologiczny, kompensacyjne następstwa fazy okresu powojennego, migracje ludności, układ przestrzenno-funkcjonalny). W pewnych warunkach, gdy kierunek deformacji jest rozbieżny z kierunkiem działania innych czynników, mogą wpływać łagodząco na zdeformowane struktury ludności.

UWAGI KOŃCOWE

Obecna struktura miasta i poszczególnych jego części ukształtowana została w oparciu o upowszechnioną w planowaniu urbanistycznym zasadę rozdziału przestrzeni miasta na obszary o określonej funkcji, zwłaszcza miejsc pracy i zamieszkania, a także usług i wypoczynku (tereny rekreacyjne, parki, obiekty sportowe). Tę monofunkcyjność w strukturze społeczno-przestrzennej miasta pogłębił szybki rozwój osiedlowego budownictwa mieszkaniowego. Praktyka budowania wielkich zespołów mieszkaniowych (LSM, os. Nałkowskich, Czechów, Czuby) usytuowanych z dala od miejsc pracy, słabo wyposażonych w usługi lub z ograniczonym i opóźnionym programem realizacji i niedostatecznie powiązanych z innymi rodzajami przestrzeni miasta przyczynia się do wielu niekorzystnych zjawisk i poważnie utrudnia organizację życia mieszkańcom. Konieczność zaopatrywania się w centrum miasta w podstawowe artykuły, których nie można nabyć w pobliżu miejsca zamieszkania, często niedostateczne wyposażenie osiedli w przedszkola i szkoły, wydłużenie czasu niezbędnego na przejazd do pracy i powrót do domu — są to czynniki bardzo uciążliwe, a także stają się źródłem nierówności społecznych np. w sensie uprzywilejowania właścicieli pojazdów indywidualnych i osób mieszkających w pobliżu miejsca pracy.

Powstanie zwłaszcza w ostatnim okresie homogenicznych pod względem demograficznym (i nie tylko) dużych jednostek przestrzennych może powodować daleko idące konsekwencje. Osiedla (Nałkowskich, Kruczkowskiego), a nawet całe dzielnice mieszkaniowe (LSM, Kalinowszczyzna, Czechów, Czuby) budowane szybko, z reguły na niezabudowanych dotąd obszarach rolnych, zasiedlane przez ludność pochodzącą z imigracji bądź innych dzielnic miasta — wykształciły specjalne oblicze demograficzne. Ograniczony w naszych warunkach zakres możliwości wyboru i zamiany mieszkania, niemal jednorazowe zasiedlanie całych osiedli najczęściej przez młode małżeństwa z dziećmi, niewielki udział w nich osób starszych i obiektów mieszkalnictwa zbiorowego — przyczyniły się do przekształcenia ich pod względem struktury wieku mieszkańców w osiedla dwugeneracyjne (ryc. 7G, H, I, J). Pociąga to za sobą konsekwencje głębokich zafalowań (wzłów i niżów) struktury wieku i niekorzystne następstwa nie tylko niedostosowania mieszkań, ich liczby i wielkości, ale także zmieniającego się zapotrzebowania na różne usługi i urządzenia wewnątrzosiedlowe (przedszkola, szkoły, ośrodki zdrowia, obiekty kultury, tereny rekreacji, obiekty sportowe itp.) oraz poważne dysproporcje w stopniu ich zaspokojenia w różnych fazach rozwoju demograficznego danej jednostki przestrzennej.

Wzajemne uzależnienie struktury przestrzennej miasta i struktury jego mieszkańców, duże zróżnicowanie przestrzenne struktury płci i wieku, znaczne jej deformacje i konsekwencje z tym związane wskazują na konieczność z jednej strony — kształtowania bardziej zrównoważonego modelu struktury demograficznej poszczególnych części Lublina, z drugiej — odpowiedniego kształtowania struktury przestrzennej miasta łagodzącego podstawowe uciążliwości z nią związane. Dostrzeganie tych problemów wydaje się niezwykle istotne zwłaszcza w przypadku miast szybko rozwijających się.

LITERATURA

- Chmielewski T. 1966, Migracje w stosunku do centrum regionu. *Miasto*, 1, ss. 4—6.
- Chmielewski T. 1970, Przeobrażenia miasta Lublina w dwudziestolecie Polski Ludowej [w:] *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, pod redakcją J. Turowskiego, Lublin, ss. 48—87.
- Chmielewski T. 1971, Lublin wczoraj, dziś i jutro. „*Miasto*”, 3, ss. 5—11.
- Gawarecki H., Gawdzik C. 1980, Lublin i okolice. *Przewodnik. Sport i turystyka*, Warszawa, s. 244.
- Holzer J. Z. 1980, *Demografia*, PWE, Warszawa, s. 362.
- Jagielski A. 1977, *Geografia ludności*. PWN, Warszawa, s. 346.
- Lublin w latach 1974—2000. Ogólnopolska konferencja naukowa 11—12 VI 1974 r. (Wybrane materiały z obrad). 1974, PTE w Lublinie, Lublin, s. 196.

- Miriska I. M. 1982, Zróznicowanie przestrzenne wybranych zjawisk demograficznych na obszarze miasta Lublina w 1978 roku (praca magisterska), UMCS, Lublin, s. 117.
- Pióro Z. 1962, Ekologia społeczna w urbanistyce (na przykładzie badań lubelskich i toruńskich). Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa, s. 180.
- Rosset E. 1975, Demografia Polski. Stan, rozmieszczenie i struktura ludności. PWN, Warszawa, s. 616.
- Szczepanik T. 1972, Lublin. Zarys geograficzno-gospodarczy. PZWS, Warszawa, s. 163.
- Wich U. 1977, Aglomeracja lubelska i czynniki kształtujące jej rozwój (rozprawa habilitacyjna). UMCS, Lublin, s. 344.

РЕЗЮМЕ

Цель работы — анализ степени дифференцировки, поиски пространственного порядка в этой дифференцировке, а также оценка коэффициентов влияющих на структуру пола и возраста. Основной научный материал составляют данные NSP (национальный список населения) из 1978 года. Они приготовлены в четырех системах: район переписки, комплекс районов соседующих с населением 4—5 тыс. жителей, градостроительная единица, город.

Анализ структуры пола показывает большие пространственные различия города. Наблюдаемый высокий коэффициент феминизации указывает на большую степень феминизации кварталов расположенных в северо-западной части (центр Чехув, Венява, Руры) по сравнению с юго-восточной (Татары, Косьминек, Вроткув). Это подразделение отражает функциональные кварталы города и влияния типа (характера) предприятия на структуру пола. Значительные отклонения от генеральной правильности имеют место в районах комплексивного жилья. Самые большие диспропорции намечаются в возрастной группе 15—25 лет и являются результатом функции города как места школ и его специфики. Решительное преобладание женщин намечается в старших возрастных группах, а значительное изломление равновесия пола тоже в группе возраста 25—38 лет как следствие миграционных процессов.

Наиболее характерным элементом отличающим структуру возраста жителей Люблина от структуры городского населения Польши являются многие годы рождения в возрастной группе 19—26 лет. Их количество связано прежде всего со студенческой молодежью, которая вытесняет специфическое демографическое пятно на население города. Анализ структуры возраста отражающийся на пирамиде (рис. 3, 6, 7), анализ отдельных возрастных групп (табл. 2), при применении коэффициента экономических нагрузок (рис. 4) и показателя демографической молодости общества (рис. 5) однозначно указывает огромные различия структуры возраста жителей отдельных частей города. Эти различия особенно видны между древними и новыми жилыми кварталами, между частями города заселяемыми в разные годы, жилыми районами связанными с важнейшими функциями города, районами отсутствия или большей концентрации коллективного жилья.

Структура пола и возраста жителей города формируется под влиянием биологических факторов и общественных обусловленностей. Среди различных факторов формирующих неоднородную структуру города самыми важными будут: 1) биологический фактор, 2) деструктивные и компенсационные последствия

войны, 3) миграции внутренние и внешние (в пределах города), 4) функциональная система, 5) коллективное жилище. Вполне понятно, что воздействие отдельных факторов протекающее с разной интенсивностью и в разных направлениях, по принципу сильной связи и взаимной обусловленности позволяет лишь приблизительно уловить зависимость между чертами демографической структуры, а факторами, которые ее формируют.

Современная практика формирования города по принятому в планировке городов закону раздела пространства города на районы определенной функции, особенно раздела мест работы и жительства, привела к образованию гомогенных в демографическом смысле пространственных единиц. Кроме того поселения, а даже целые жилые кварталы строившиеся быстро, как правило, на свободных сельскохозяйственных полях, заселяемые молодыми семьями с детьми имеют специфические черты поселков двух генераций (рис. 7G, H, I, J). Это приводит к глубоким нравностям (пики и депрессии) структуры возраста и неблагоприятные наследствия этого явления.

Взаимная зависимость пространственной структуры города и его жителей, большие пространственные различия структуры пола и возраста, ее значительные деформации и связанные с ними последствия, указывают с одной стороны на необходимость формирования более уравновешенной модели демографической структуры отдельных частей г. Люблина, с другой — соответственного формирования пространственной структуры города смягчающего основные обременительности связанные с нею.

SUMMARY

The purpose of this work was the analysis of the differentiation rate, the search for the area order and evaluation of the factors affecting the sex and age structure. The data of the national census from the year 1978 made the basic searching material. They were elaborated in four reference arrangements: the region of the census, the group of the neighbouring regions of 4—5 thousand of inhabitants, the urban unit and the city.

The analysis of the sex structure shows the great area differentiation of the city. The high rate of feminization is observed, which is higher for north-western part of the city (Śródmieście, Czechów, Wieniawa, Rury) than for south-eastern part (Tatary, Kośminek, Wrotków). This division reflects the functional districts of the city and the effect of the work type on the sex structure. The distinct deviations from the general regularity were observed in the regions of collective living. The greatest disproportions appear in the age group 15—25 years old. They follow the function of the city as a school-system center and its specificity. The distinct superiority of the women was found for older age groups. The disturbance of sex balance was also observed for age group 25—38 years old as a result of migration process.

The most characteristic element distinguishing the age structure of Lublin from the one for city inhabitants of Poland is a large population of young people (19—26 years old), mostly students. This results in specific demographic profile of the city.

The analysis of the age structure done with the pyramid (Fig. 3, 6, 7), the analysis of separate age groups (Table 2), using an index of economic charges (Fig. 4) and an index of demographic youth of the community (Fig. 5) indicate the

great differentiation of the age structure in different parts of the city. The differences are well visible between old and new residence districts, between districts connected with the most important city functions, regions without or with great concentration of residence areas.

The age and sex structure of the city inhabitants is affected by biological factors and society conditions. The most important factors responsible for the differentiated city structure are: 1) biological factor, 2) destructive and compensative results of the war, 3) exterior and interior (within the city) migrations, 4) functional arrangement, 5) collective living. Of course the influence of above factors has different intensity and different direction. This makes possible only approximate recognition of dependences between the characteristics of the demographic structure and factors forming this structure.

The present tactics of city forming on the basis of dividing the city to the areas with definite functions, especially those for work and living created demographically homogenous area units. Besides, the inhabitants of the residence centers and whole residence districts are mostly young couples with children which gives them specific character of the two-generation centers (Fig. 7G, H, I, J). The consequences of this are deep changes (rise and decrease) of the age structure and disadvantageous results of this event.

The relationship between the area structure of the city and its inhabitants, a great differentiation of the sex and age structure, the considerable deformation of this structure and its consequence indicate the necessity of the forming of a more balanced model of demographic structure in different parts of Lublin and on the other hand — the proper forming of the area structure of the city.

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska

Nakład 900+25 nadb., ark. wyd. 20, ark. druk. 18+23 wkl. ilustr., pap. druk. sat. III, B1, 80 g. Oddano do składu w styczniu 1984 r., podpisano do druku w lipcu 1986 r., wydrukowano w listopadzie 1986 r. Cena zł 300,—

Tłoczono w Drukarni UMCS w Lublinie, zam. nr 101/84, F-8

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XXXV/XXXVI

SECTIO B

1980/1981

---

9. H. Niedzialek: Dienne sumy całkowitego promieniowania słonecznego w różnych masach powietrznych w Puławach.
Daily Sums of Global Solar Radiation in Various Air Masses in Puławy.
10. M. Nowosad: Sezony narciarskie w Komańczy (1960/61—1974/75).
Ski Seasons in Komańcza (1960/61—1974/75).
11. Z. Michalczyk: Źródła Sanny w Wierzchowiskach.
Springs of the Sanna River in Wierzchowiska.
12. Z. Michalczyk: Charakterystyka hydrologiczna źródła w Szczebreszynie.
Hydrological Characterization of the Water Spring in Szczebreszyn.
13. B. Witkowska-Walczak: The Influence of Soil Aggregation on Its Water Retention.
Określenie wpływu agregacji gleby na jej retencję wodną.
14. S. Uziak, Z. Klimowicz, J. Melke: Niektóre cechy gleb części obszaru LZW w zależności od litologii i zawartości substancji organicznej.
Some Properties of Soils in the Part of Lublin Coal Basin with Regard to Lithology and Organic Substance Contents.
15. S. Uziak, K. Steinbrich: Niektóre pierwiastki metali ciężkich w glebach LZW.
Some Elements of Heavy Metals in the Lublin Coal Basin Soils.
16. S. Surdacki: Stanowisko susła perełkowanego *Citellus suslicus* (Gueldenstaedt 1770) w Hubalach (przysiółek wsi Mokre k. Zamościa).
Locality of *Citellus suslicus* (Gueldenstaedt 1770) in Hubale (a Hamlet of Village Mokre near Zamość).
17. S. Riabinin: Badania nad fenologią biocenoz górskich. Cz. III. Zagadnienia fenologii owadów (zarys problematyki).
Studies on the Phenology of Mountain Biocenoses. Part III. The Problem of Insect Phenology.

Biblioteka Uniwersytetu
MARIJ CURIE-SKŁODOWSKIEJ
w Lublinie

4052 | 37

CZASOPISMA

1982

Adresse:

UNIWERSYTET MARIJ CURIE-SKŁODOWSKIEJ
BIURO WYDAWNICTW

Plac Marii

Curie-Skłodowskiej 5

20-031 LUBLIN

POLOGNE

Cena zł 300,—